

A TDM SZERVEZETEK TÍPIZÁLÁSA ÉS TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI JELLEGZETESSÉGEI

AUBERT ANTAL – MÓKUSNÉ PÁLFI ANDREA – NOD GABRIELLA -ALPEK B.
LEVENTE

CLASSIFICATION OF TDM ORGANIZATIONS AND THEIR SETTLEMENT GEOGRAPHICAL
FEATURES

From the point of view of Hungarian tourism destinations' competitiveness, besides other factors, the issue of area-based destination development is also important. The aim of the study is the multi-dimensional examination and typification of the areas with Hungarian tourism destination management organizations. The basis of the analysis is the data of the Hungarian Central Statistical Office. Within the framework of the study, 79 TDMs and 377 settlements were analysed. The research uses cluster analysis, based on 22 indicators to form the groups of TDMs. After the classification, we identified the characteristics of the formed clusters relating to settlement structure, urbanization, accessibility, landscape, population density and the distribution of guest nights. The results of the study may facilitate effective strategy-making, support market positioning, and can contribute to the identification of regional patterns of tourism, with particular reference to the settlement geographic characteristics of TDMs.

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban a magyarországi, turisztikai desztináció menedzsment (TDM) szervezettel rendelkező településeket vizsgáljuk, amelynek keretében a klasszikus leíró elemzéseken túllépve a desztinációk klaszteranalízissel történő csoportosítását, majd több, településföldrajzi jellemző mentén történő vizsgálatát végeztük el (AUBERT *et al.* 2017). Napjainkban a regionális versenyképesség (LENGYEL 2010, SZABÓ – TÓTH 2016), a desztinációk versenyképessége egyre nagyobb figyelmet kap, amelynek fókuszában egyrészt a turisztikai termékek, másrészt a térségi alapon szerveződő desztinációk állnak (ZEHRER *et al.* 2005, BIEGER 2005, PECHLANER *et al.* 2009, PECHLANER *et al.* 2012, SZIVA 2012, TÓZSÉR 2012, KELLER 2011). A desztinációban való gondolkodás a 2005-ös Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában (NTS 2005) jelent meg először Magyarországon, amely új irányba terelte a hazai desztinációfejlesztés gyakorlatát (LENGYEL 2008).

Magyarország turizmusában meghatározó desztinációk Budapest mellett (amely markáns turisztikai szerepe miatt kiesett a jelen vizsgálatból) a Balaton térsége, valamint a jelentősebb fürdővárosok (TÓTH 2005, AUBERT *et al.* 2015, JÓNÁS-BERKI *et al.* 2015, MTÜ 2016), ugyanakkor a TDM tevékenység nyomán más desztinációk is felkerültek a hazai turizmus térképére. Tanulmányunkban éppen

ezért szeretnénk rávilágítani arra, hogy noha az egyes desztinációk turisztikai teljesítménye eltérő, amelyet számos tényező befolyásol (*BIEGER 2005, AUBERT 2009, STEINECKE 2013*), mégis matematikai-statisztikai szempontokat figyelembe véve, bizonyos keresleti és kínálati mutatók mentén azonosíthatók, így feltárhatók a struktúrájukban hasonló desztinációk, amelyek egyéb a csoportosításba közvetlenül be nem vont településszerkezeti és elérhetőségi indikátorok mentén szintén jellegzetes csoportokat alkotnak. Ennek elméleti jelentősége mellett a jelen vizsgálat gyakorlati hasznát az esetleges piacra lépés, illetve a piaci pozicionálás, valamint a hasonló desztinációk előtt álló kihívások – amelyek többek között településföldrajzi sajátosságaikból származhatnak – egyes elemeinek feltárása elősegítésében látjuk (*AUBERT et al. 2009*), hiszen a hasonló jellemzőjű desztinációk amellet, hogy egymás konkurensei, éppúgy példaként is szolgálhatnak egymás számára, a célcsoportok elérése, vagy akár a márkázás tekintetében (*BUHALIS 2000*).

Bár a klaszteranalízis segítségével olyan csoportok kialakítására került sor, amelyek által az egyes térségek az általunk választott turisztikai jellemvonásaik alapján elkülöníthetőek egymástól, ugyanakkor az igazán karakteres típusok meghatározása csak részben volt lehetséges. A statisztikai alapú tipizálás jó kiindulópontnak tekinthető a további kutatások és akár a gyakorlati marketing és marketingkommunikációs stratégiák kidolgozása szempontjából, ugyanakkor látszik, hogy a továbbiakban bővítenünk kell a vizsgálatba bevont tényezők körét, tájföldrajzi és akár turisztikai termék jellemzőkkel, annak érdekében, hogy differenciáltabb képet kapjunk a desztináció típusokról.

A vizsgálat tárgyát azok a települések képezték, amelyek valamely TDM szervezet tényleges vagy formális tagjai voltak. Ennek megfelelően az elemzés kiindulópontján 381 település és 81 TDM szervezet vizsgálatára került sor (NGM 2017), amelyből az adatok elérhetősége okán mintegy 377 települést és 79 TDM szervezetet sikerült típusokba sorolni.

1. KUTATÁSI MÓDSZEREK

Jelen elemzés bázisát egy, a vizsgált desztinációk komplex jellemzését célzó, átfogó indikátortábla képezte, amelyben a korábbi elemzési tapasztalatok (*AUBERT et al. 2013, PÁLFI 2017*) alapján több olyan mutatószám helyet kapott, amelyek segítségével a vizsgált entitások jellegadó tulajdonságai azonosíthatók, figyelembe véve, hogy az összeállított kezdő adattábla kialakításánál fontos szempontként jelent meg az egyes adatok elérhetősége és megfelelő felbontásban történő rendelkezésre állása is. A klaszterelemzéshez, valamint a további paraméterek meghatározásához a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), valamint a GeoX Kft. által nyilvántartott mutatókat használtunk fel. Ezek részben a Központi Statisztikai Hivatal weboldaláról (www.ksh.hu), illetve az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs rendszer adatbázisaiból

(www.teir.hu) kerültek letöltésre. Az alap indikátorok erre a célra alkalmas struktúrába rendezését követően került sor a mutatószámok települési szintről desztináció szintre történő aggregálására, amely az adott változó jellegétől függően összegzéssel, vagy átlagolással történt. A következő lépésben zajlott – ott, ahol ez a vizsgálat célrendszerével összefüggésben szükségessé vált – a mutatószámok megfelelő bázisra vetítése, így az egyes vendégéjszaka és településszámokban igen eltérő volumént képviselő desztinációk összehasonlíthatóságának biztosítása. A havi bontásban közölt értékekre számolt relatív szórások segítségével meghatározásra került továbbá valamennyi desztináció esetében a vendégéjszakák éven belüli volatilitását számszerűsítő szezonális mértéke:

Szezonális index =

A havi bontásban közölt vendégéjszakák számának szórása desztinációnként
 A havi bontásban közölt vendégéjszakák számának átlaga desztinációnként

Ezt követően a mutatók több lépcsős szűrésére került sor. Ennek keretében az adatbázisban nem maradtak egymásból páronként kiszámítható mutatószámok, valamint további szempontként jelent meg, hogy a végső adattáblába ne kerüljenek olyan értékek, amelyek egymással nagyon erős korrelációt mutatnak, vagy alacsony szórással rendelkeznek, így kevésbé differenciálnak. A klaszterek értelmezhetőségének megkönnyítése érdekében törekedtünk a változók számának minimálisra csökkentésére, úgy, hogy az előzetes megfontolások alapján valamennyi relevánsnak tekintett jellegadó tulajdonság legalább egy változón keresztül a végső elemzésben is helyet kapjon. Az így kialakított szűrt, több lépésben tisztított adattábla 22, a klaszterelemzésben felhasznált (1. táblázat) és 13 további változót tartalmazott (3. táblázat).

A változók köre kínálati oldalon kiterjedt különösen a desztináció férőhelyek szerinti szerkezeti megoszlására, – a vendéglátó egységek átlagos nagyságát érzékeltető – egy egységre jutó férőhelyek számára, ezen férőhelyek kihasználtságára, annak több fontos jegyére (szezonális, átlagos tartózkodási idő), valamint a szálláshelyek árszínvonalát közelítő szoba átlagára. Az elemzés keresleti oldalon hangsúlyt helyez a desztináció látogatottságára, amelyet a rendelkezésre álló adatok körét és korlátait is figyelembe véve az összes vendégéjszakával közelít. Figyelmet fordít továbbá a vendégéjszakák több dimenzió szerinti (szállástípus, külföldi/belföldi, falusi) megoszlására. A két oldal kapcsolatát az egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj jeleníti meg. Végezetül, mint feltételezett jellegadó tulajdonság külön kategóriába került az egy muzeális intézményre jutó látogató szám, amellyel a kiránduló forgalom jelenlétét kívánjuk megragadni.

1. táblázat: A vizsgálatba vont változók köre és besorolása
 Table 1. The range and classification of the examined variables

| A klaszter- elemzés alapját képező változók | Keresleti oldal indikátorai | Kínálati oldal indikátorai |
|--|---|--|
| Volumen és kihasználtsági adatok | Férőhelykapacitás-kihasználtság (%) Átlagos tartózkodási idő (nap) Összes vendégéjszakák száma (db) | Egy egységre jutó férőhelyek száma (db) |
| Vendégéjszaka és férőhely struktúra adatok | Külföldi vendégéjszakák aránya (%), Falusi vendégéjszakák aránya (%), Kereskedelmi vendégéjszakák aránya (%), Szállodai vendégéjszakák aránya (%), Panzió vendégéjszakák aránya (%), Üdülőház vendégéjszakák aránya (%), Kemping vendégéjszakák aránya (%), Közösségi szálláshely vendégéjszakák aránya (%) | Szállodai férőhelyek aránya (%), Panzió férőhelyek aránya (%), Üdülőház férőhelyek aránya (%), Kemping férőhelyek aránya (%), Közösségi szálláshelyek aránya (%), Üzleti célú, egyéb szálláshelyek aránya (%) |
| Kirándulóforga- lommal kapcso- latos és szállásdíj adatok | Egy muzeális intézményre jutó látogatók száma (fő) | Egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj (Ft), Egy szoba átlagára (Ft) |
| Specializált mutató | Szezonális | |

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatból jól látszik, hogy a legtöbb mutató relatív mutató. A vizsgálatunk során ezek felhasználását az indokolta, hogy elsősorban a jellegükben/struktúrájukban hasonló desztinációkat szeretnénk volna feltárni. Ugyanakkor természetesen nem mehettünk el az egyes desztinációk nagyságrendi differenciái mellett sem, ezért kapott helyet a vizsgálatban például az összes vendégéjszakák száma, amely indikátor a kereskedelmi és az üzleti célú, egyéb szálláshelyek értékeit összesítve tartalmazza.

A típusalkotás hierarchikus klaszteranalízis segítségével Ward-eljárás és négyzetes euklideszi távolság alkalmazásával történt. Az eljárás választás során célként jelent meg, hogy a kialakuló csoportok belső heterogenitása minimális legyen. A különböző skálák azonos szintre hozása céljából a változókat az alábbi képlet segítségével standardizáltuk:

$$Z_i = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma_x},$$

ahol

Z_i – a standardizált változó;

x_i – a vizsgált adatsor;

\bar{x} – a vizsgált adatsor átlaga;

σ_x – a vizsgált adatsor szórása.

Az ideális klaszterszám kiválasztása az összevonási séma, a dendrogram, az átsorolódások, valamint a koefficiensek figyelembevételével történt. Fontos tényezőként szerepelt továbbá, hogy az egyes klaszterek releváns számú elemet tartalmazzanak, ne jöjjenek létre csupán néhány desztinációból álló csoportok. A klaszterszám meghatározása/ellenőrzése során a csoportok megfelelő elemszámának vizsgálata mellett a Calinski–Harabasz- (pszeudo-F) és a Duda–Hart-index értékei is figyelembevételre kerültek (2. táblázat).

2. táblázat: Calinski–Harabasz- (pszeudo-F) és a Duda–Hart-index értékei
Table 2. Values of the Calinski–Harabasz (pseudo F) and the Duda–Hart index

| Klaszterszám | Calinski/Harbasz pszeudo-F | Duda/Hart Indexérték | Pszedo T-négyzet |
|--------------|-------------------------------|-------------------------|---------------------|
| 4 | 10,5564 | 0,9828 | 0,1403 |
| 5 | 10,0619 | 1,0313 | -0,6374 |
| 6 | 9,9858 | 0,6986 | 8,6280 |
| 7 | 9,9387 | 0,7029 | 7,1857 |
| 8 | 10,1042 | 0,8112 | 6,2825 |
| 9 | 10,1916 | 0,7524 | 6,5799 |
| 10 | 10,0230 | 0,6334 | 4,0511 |

Forrás: saját szerkesztés

A végső klaszterszám kiválasztásánál az értelmezhetőség is fontos szerepet játszott. A szintén erős öt klaszteres besorolás nem differenciálta eléggé a vizsgált szervezetek körét, így a korábbi szakmai tapasztalatok alapján jelentősen eltérő turisztikai háttérrel rendelkező desztinációk is egy csoportba kerülhettek, amely indokoltta tette a magasabb klaszterszámú megoldások alkalmazását. A fentiek alapján az elemzés során a nyolc klaszteres megoldás került felhasználásra. A klaszterek szerkezetének értékelése a klaszterközéppontok és szórások segítségével varianciaanalízis alkalmazásával történt.

A klaszterstruktúra feltárása után került sor további változók bevonására a vizsgálatba, amelyek segítségével megállapításra került, hogy egyes településállományi sajátosságok mentén hasonló, vagy szintén differenciált képet mutat-e a klaszterek köre, azaz ilyen irányú adottságaik mentén is elválnak-e egymástól a klaszterek. A további változók ilyen formában történő bevonását az elemzésbe az indokolta, hogy a vizsgálat célrendszerével összefüggésben nem állt szándékunkban a településföldrajzi indikátorok alapján a csoportokat szegmentálni, sokkal inkább arra voltunk kíváncsiak, hogy a turisztikai jellemző széles köre alapján elkülönülő típusok vajon a településföldrajzi adottságaik tekintetében is különböznek-e, illetve amennyiben igen, melyek ezeknek a differenciáknak a dimenziói és tanulságai. Ezen változók körét öt nagyobb kategóriába soroltuk (3. táblázat). A

klaszterekre számított értékek meghatározása a TDM-ekre kapott mutatószámok átlagolásával történt.

3. táblázat: Az elemzésbe második körben bevont változók csoportjai
Table 3. Groups of variables in the second round of analysis

| Csoport | Mutató |
|-------------------------------------|---|
| Településstruktúra és urbanizáltság | Kapcsolódó TDM-ek átlagos településszáma Városi települések átlagos részaránya Urbanizációs index (városi népesség részaránya) átlaga |
| Elérhetőség | Vasúti csatlakozási pont átlagos távolsága Autópálya csatlakozási pont átlagos távolsága Budapest átlagos távolsága |
| Változatos tájszerkezet | Érintett kistájak átlagos száma |
| Népességszám és népsűrűség | Összes népességszám Átlagos népességszám Népsűrűség A legnagyobb népességszámú település népessége/össznépesség |
| Vendégéjszakák súlypontja | A legnagyobb vendégéjszaka számú település vendégéjszaka száma/összes vendégéjszaka szám |

1.1. A VÁLASZTOTT MUTATÓK INDOKLÁSA

Az klaszterezés alapját egy mintegy 22 mutatót tartalmazó adattábla jelentette (lásd *1. táblázat*), amelyhez kapcsolódott – a klaszterképzésbe be nem vont – 13 további változó, a településföldrajzi sajátosságokat számszerűsítő indikátorok (*3. táblázat*). A *Volumen és kihasználtsági adatok* kategóriába soroltuk, a férőhelykapacitás-kihasználtság (kereskedelmi szálláshelyekre vonatkozólag, %), az átlagos tartózkodási idő (nap), valamint az összes vendégéjszakák száma (kereskedelmi és egyéb, üzleti célú összesen, db) mutatókat. Utóbbi kettő volument ír le, és rangsorolja a desztinációkat teljesítményük alapján, míg a férőhelykapacitás-kihasználtság már egyfajta minőségre is utal, hiszen a népszerűbb desztinációk férőhelyei magasabb arányban kihasználtak. Kínálati oldalról ezt a kérdéskört az egy egységre jutó férőhelyek száma (db) reprezentálja.

A vendégéjszaka és férőhely struktúra adatok esetében a keresleti és kínálati mutatókat egyaránt egy-egy desztináció összes teljesítményéhez viszonyítottuk, ezzel feltárva, hogy az egyes desztinációk, milyen profillal jelennek meg a turisztikai piacon. Itt a külföldi vendégéjszakák arányát, valamint a jelentősebb szállástípusok keresleti és kínálati arányszámait használtuk fel, annak érdekében, hogy az azonosságokat és a különbségeket feltárjuk, így kirajzolódjanak azok a desztinációk, amelyek arányaikban közel azonos keresleti és kínálati jellemzőkkel rendelkeznek. Az egyes területek szállásstruktúrája alapjaiban határozza meg a terület turizmusának dinamizmusát és a célterületre

érkező célcsoportok jellegét, mint ahogy az egyes turisztikai termékek esetében is beszélhetünk jellemző szállásstruktúráról (AUBERT *et al.* 2015). Éppen ezért volt indokolt ezen mutatók bevonása, hiszen az egyes szállástípusok (szálloda, kemping, üdülőház stb.) eltérő jellemzőjű keresletet eredményeznek. A fenti dimenziók mentén leírt hasonló szerkezet ugyanakkor nem eredményezi automatikusan az azonos termékjellemzők meglétét.

A kirándulóforgalommal kapcsolatos és szállásdíj adatok esetében az egy muzeális intézményre jutó látogatók számának (fő) bevonását az indokolta, hogy Magyarországon vannak olyan desztinációk, ahol ugyan jelentős az idegenforgalom, de az leginkább kirándulóforgalom, mintsem a vendégéjszakák számában érhető tetten. E területek elsősorban egy napos kirándulások, osztálykirándulások esetében (pl. történelmi városok) játszanak kiemelkedő szerepet. A kínálat szempontjából fontos fajlagos mutatók az egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj (Ft), egy szoba átlagára (Ft) és az egy egységre jutó férőhelyek száma (db), amely mutatók szintén inkább minőségében differenciálják az eredményeket. Hiszen nem mindegy, hogy azonos kínálatú rendelkező desztinációk milyen áron tudják kapacitásaikat értékesíteni, amelyet meghatároz szintén a jellemző turisztikai termék, valamint a desztináció földrajzi fekvése.

A szezonális bevonását a jelen vizsgálat célrendszerével összefüggésben az indokolta, hogy az egyes termékek, és így desztinációk, eltérő változékonyság mellett bonyolítanak le turisztikai forgalmat, amely a versenytárslemezés és a piaci pozicionálás során fontos adat. Így például a fedett fürdővel rendelkező gyógyfürdők esetében a szezonális mértéke kisebb, míg a tóparti desztinációk (Balaton, Orfű) esetében erőteljesebb.

A településföldrajzi, demográfiai tulajdonságokat és a vendégéjszakák eloszlását vizsgáló változók közül az első változócsoportha több a településstruktúrárt és urbanizáltsági fokot leíró indikátor került. Az indikátorcsoport kialakítását az indokolta, hogy a TDM szervezetek működtetése, az abban rejlő kihívásokat jelentősen befolyásolhatja a kapcsolódó települések száma, illetve azok urbánus/rurális jellege. Míg a TDM-ek kapcsán ebben a dimenzióban jelentős különbségek vannak, felmerül a kérdés, hogy vajon ezek a differenciák a klaszterek szintjén is kimutathatóak-e és amennyiben igen, milyen értelemben. Az ezen a téren található különbségek a szervezetek koordinációján, irányításán túl kihathatnak a desztinációfejlesztés számos további területére is, hiszen az urbanizáció magasabb fokán álló TDM-ek termék- és szolgáltatáskínálata eltérő dimenziókban mozog, mint azon szervezetekéi, amelyekben a rurális jelleg erőteljesebben jelenik meg.

Fontos elemként merült fel az elérhetőség problematikája is, amelynek területi differenciái a TDM-ek szintjén markánsabban jelenik meg, határozottan elkülöníthetők a frekvenciált és kevésbé elérhető területek, ugyanakkor kérdés, hogy ezen differenciák a klaszterek tekintetében vajon tovább öröklődnek-e,

azaz vannak-e olyan TDM csoportok, amelyek sajátos turisztikai jegyeiken túl (amelyek alapján a klaszterképzés történt), a periférikus elhelyezkedésből fakadó kihívásokkal is szembesülnek, amennyiben pedig igen, milyen minőségi paraméterek mellett.

A turisztikai kínálat alapját, ugyanakkor sok egyéb mellett az urbanizáltság fokán túl a kapcsolódó természeti értékek, *tájak változatossága* is befolyásolja, egy heterogén tájszerkezettel rendelkező TDM tud építeni a változatosságból fakadó, a turizmusban termékké formálható szinergiákra, míg a homogénebb tájszerkezet erősebb alapot kínálhat egy letisztultabb márka, imázs felépítésére.

Végezetül, közvetetten ugyan, de a TDM-ek mögött meghúzódó településstruktúra jellegét erősen befolyásolhatja azok *térhasználatának intenzitása*, amely például a vidékies terek turizmusa/városias terek turizmusa típusok mentén teheti lehetővé a típusképzést. Hasznos információt szolgáltat továbbá ez a kérdés a tekintetben is, hogy – elsősorban a *népességszámon*, valamint a *legnagyobb település TDM-eken belüli átlagos súlyán* keresztül – az egyes klaszterekben hogyan alakul a települések súlya, valamint, hogy az azt alkotó TDM-ek a településhálózat magasabb népességszámú elemeit integrálják-e vagy sem.

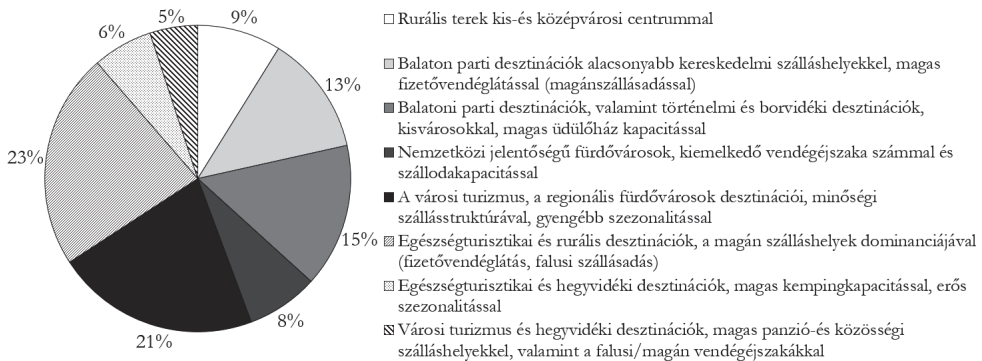
2. A TURISZTIKAI DESZTINÁCIÓK TÍPUSAI

A klaszterezéshez használt 22 indikátor közül az η^2 értékek alapján az összes vendégéjszaka száma bírt a csoportosítás szempontjából a legnagyobb magyarázó erővel (η^2 0,724), amelyet szorosan követtek a kemping (0,708), a szállodai (0,690) és a kereskedelmi vendégéjszakák arányára (0,677) vonatkozó mutatók. A fő klaszterképző tényezők sorát a férőhely kapacitás kihasználtság (0,631), a közösségi szálláshely vendégéjszakák aránya (0,617), a szállodai férőhelyek aránya (0,615), az egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj (0,611), a panziókban eltöltött vendégéjszakák aránya (0,607), a szezonális (0,583) és az egyéb szállásadás férőhelyeinek aránya (0,506) követte. Jól látszik, hogy olyan mutatók szerepelnek a felsorolásban, amelyek jellegadó turisztikai termék típusokhoz társíthatók (pl. egészségturizmus, vízparti turizmus). A mutatókészlet egészét tekintve kitűnt, hogy annak valamennyi indikátora szignifikánsnak bizonyult a csoportosítás szempontjából.

A kialakított nyolc klaszter a hazai települések közel 12%-át foglalta magában, a TDM-ek megoszlását ezen struktúrában az *1. ábra* szemlélteti, területi eloszlásukat a *2. ábra* mutatja be.

1. ábra: A vizsgált 79 turisztikai desztináció megoszlása a különböző klaszterek között

Figure 1. Distribution of the 79 tourism destinations examined among the different clusters



Forrás: saját felmérés alapján

A TDM szervezetek területi mintázatának (2. ábra) kialakulási okai között részben az ország eltérő tájféldrajzi adottságait és településhálózati sajátosságait is meg kell említenünk (GYENIZSE et al. 2011, DÖVÉNYI 2010). Míg a hegy- és dombvidékek sűrű településhálózata jellemzően sok klasztertagot számláló, közép- és kisvárosi centrummal rendelkező TDM-ek kialakítását tette lehetővé, addig az Alföld ritka településsűrűsége és mezővárosi múltja egy-két településre szűkítette le az egyes TDM-ek partneri körét. Sajátos színfolt a fürdővárosok jelenléte, melyek az ország minden régiójában jelen vannak, ezáltal némileg kompenzálják a táji-településtörténeti szélsőségeket.

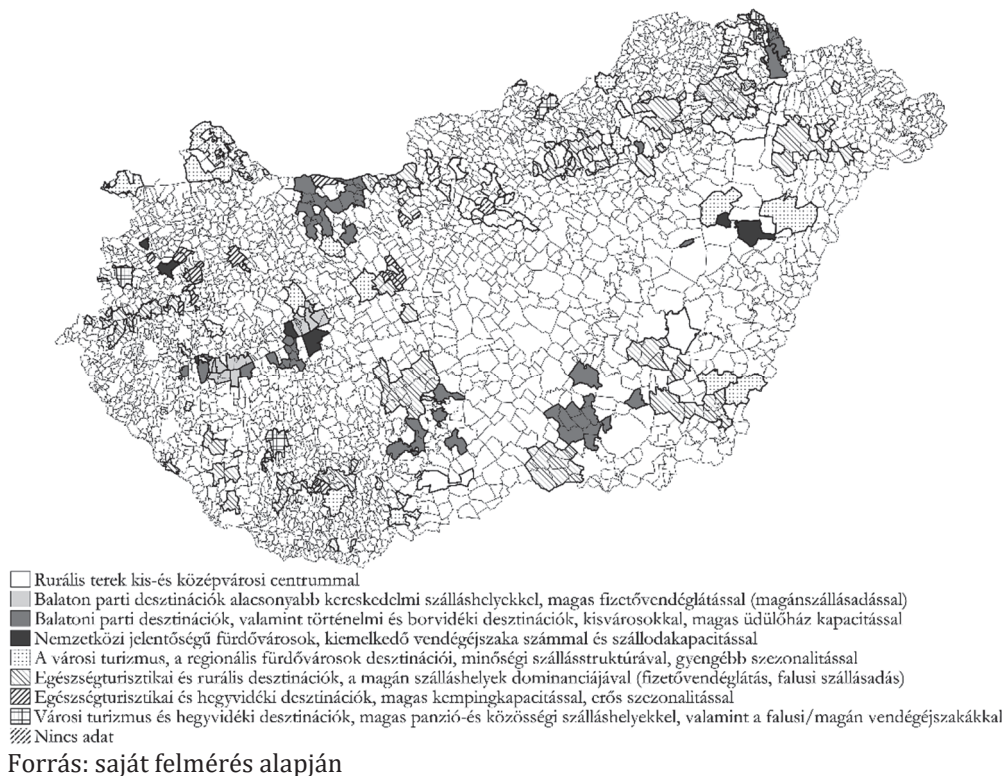
3. A KLASZTEREK FŐBB TURISZTIKAI JELLEGZETESSÉGEI

3.1. KLASZTER – RURÁLIS TEREK KIS-ÉS KÖZÉPVÁROSI CENTRUMMAL

Tértípus szerint domináns a klaszterben a hegyvidéki (dombsági) és rurális desztinációk jelenléte. Városi desztinációk közül a kis- és középvárosok képviselik magukat a csoportban. Közös jellemzőjük, hogy klaszter átlagokhoz képest magas az egyéb szállásadás, különösen a falusi vendégéjszakák aránya, valamint kínálat oldaláról domináns a panzió és kemping férőhelyek aránya. A panziókban eltöltött vendégéjszakák aránya szintén átlagon felüli, míg a férőhely-kapacitás kihasználtság alacsony, csakúgy, mint a külföldi és szállodai vendégéjszakák aránya. Tehát megállapítható, hogy a turizmus ezen területeken jelentős részben alacsonyabb kategóriájú szálláshelyeken realizálódik. A férőhely-kapacitás kihasználtság alacsony, a kapott klaszterek közül itt a legalacsonyabb az átlag. Jellemzően a belföldi turizmus desztinációi ezek, hiszen

itt a legalacsonyabb a külföldi vendégéjszakák aránya a kapott klaszterek vonatkozásában.

2. ábra: A hazai TDMszervezetek területi eloszlása és klasztertagságai
Figure 2. Territorial distribution of Hungarian TDM organisations and their cluster membership



3.2. KLASZTER – BALATON-PARTI DESZTINÁCIÓK ALACSONYABB KERESKEDELMI SZÁLLÁSHELYEKSEL, MAGAS FIZETŐVENDÉGLÁTÁSSAL (MAGÁNSZÁLLÁSADÁSSAL)

A balatoni települések azon csoportja, amelyben az alacsonyabb kategóriájú kereskedelmi és az egyéb (fizetővendéglátás) szálláshelyek dominálnak. A klasztertagok jellemzője az erős szezonitás (a kapott klaszterek között a legmagasabb) és a viszonylag magas arányban jelen lévő külföldi vendégkör, valamint a klaszterekre jellemző átlagnál hosszabb átlagos tartózkodási idő. A terület szállásstruktúrájából kiemelendő, amely tulajdonságnak jelentős részben köszönhető a klaszter létrejötte is, hogy a szállodai, panzió és üdülőház férőhelyek aránya átlag alatti, ennek ellenére is, az egy éjszakára jutó bruttó szállásdíj (harmadik legmagasabb a kapott klaszterek közül) és az egy szoba átlag ára (második legmagasabb a kapott klaszterek közül) átlagon felüli,

amelyhez átlag feletti férőhely-kapacitás kihasználtság párosul, az erős szezonális ellenére is. Átlagon felüli – a kapott klaszterek között a legmagasabb – az átlagos tartózkodási idő, ami a vízparti turizmus sajátossága.

3.3. KLASZTER – BALATON-PARTI DESZTINÁCIÓK, VALAMINT TÖRTÉNELMI ÉS BORVIDÉKI DESZTINÁCIÓK, KISVÁROSOKKAL, MAGAS ÜDÜLŐHÁZ KAPACITÁSSAL

A klasztert zömmel vízparti, hegyvidéki desztinációk alkotják, egy-egy rurális és városi desztinációval kiegészülve, amelyekben jóval átlag feletti az üdülőház férőhelyek aránya. E tényező fő klaszter jellemzőként jelent meg a vizsgálat során, csakúgy, mint az üdülőházakban eltöltött vendégéjszakák aránya és az egy muzeális intézményre jutó látogatók száma, amelyek esetében szintén átlag feletti értékeket tudhat magáénak a klaszter. Átlag alatti a minőségi, szálloda, panzió férőhelyek aránya, míg átlag körüli a kemping és közösségi szálláshelyek száma, csakúgy, mint az egyéb szállásadásé. Az átlagos tartózkodási idő a klaszterek átlagával közel megegyező, a szezonális értéke azonban magas, a vizsgált klaszterek esetében a második legnagyobb értékű. A férőhely-kapacitás kihasználtság, valamint az egy éjszakára jutó bruttó szállásdíj bevétel és az egy szoba átlag ára elmarad az átlagértéktől, ami nem meglepő a szállásstruktúra alapján, azonban nem itt a legalacsonyabb a vizsgált klaszterek esetében.

3.4. KLASZTER – NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGŰ FÜRDŐVÁROSOK, KIEMELKEDŐ VENDÉGÉJSZAKA SZÁMMAL ÉS SZÁLLODAKAPACITÁSSAL

A legtöbb mutatóban felülreprezentált, méghozzá olyan mutatókban, amelyek a magas minőségű turisztikai kínálat jelenlétére utalnak, ilyen például a szállodakapacitás magas arány, az egy vendégéjszakára jutó szállásdíj, az egy szoba átlag ára, ez utóbbi két mutató itt a legmagasabb a kapott klaszterek közül. A típus fontos jellemzője a külföldi vendégkör markáns jelenléte, vagy akár az átlagon felüli férőhely-kapacitás kihasználtság. Ennek okán kijelenthető, hogy egyértelműen ez a legerősebb és legegységesebb klaszter, amelyet hazánk vezető desztinációi, a fürdővárosok alkotnak, amelyek évek óta az ország leglátogatottabb települései (TOP 10) is egyben. Így nem meglepő, hogy átlag alatti a panzió, kemping, üdülőház és közösségi szálláshelyek súlya. Annak ellenére, hogy fürdővárosokról beszélünk a szezonális kicsivel átlag alatti, hiszen fedett fürdők miatt kiegyenlítettebb a vendégforgalom. Átlag alatti az egy egységre jutó férőhelyek száma, amely mutató utal a minőségi szálláshelyek dominanciájára. Alacsony az egy muzeális intézményre jutó látogatók száma is, amely szintén a termékjellemzőkre vezethető vissza, hiszen ezen desztinációkban az egészségturizmus és kiegészítő termékei dominálnak. Noha látszik, hogy több mutatóban felülreprezentált a klaszter, különösen kiemelkedő tényező, hogy a klaszterek közül itt a legmagasabb az összes vendégéjszaka szám, valamint jellemző a hosszabb tartózkodási idő. Az átlagos tartózkodási idő

nagysága a klaszterek között a második legjobb átlag értéket jelenti ezen típus esetében, amely az egészségturizmus, mint turisztikai termék jellemzőire vezethető vissza.

5. KLASZTER - A VÁROSI TURIZMUS, A REGIONÁLIS FÜRDŐVÁROSOK DESZTINÁCIÓI, MINŐSÉGI SZÁLLÁSSTRUKTÚRÁVAL, GYENGÉBB SZEZONALITÁSSAL

A klasztert városi, egészségturisztikai és hegyvidéki desztinációk csoportja alkotja. Szállásstruktúrájuk összetett, a magasabb minőségű kereskedelmi (szálloda, panzió) szálláskategória is átlag felett van jelen, amely tulajdonság fontos klaszterjegy. A szállodai férőhelyek aránya átlagosan ebben a klaszterben a legnagyobb, ugyanakkor az egy egységre jutó férőhelyek száma szintén, átlag feletti, amely részben talán köszönhető a kicsivel átlagon felüli közösségi szálláshely arálynak is. Viszonylag kiegyenlített a vendégéjszaka eloszlás az év folyamán, így alacsonyabb szezonális jellemzi az ide tartozó desztinációkat. A férőhely-kapacitás kihasználtság átlag feletti, a második legnagyobb értékű a nemzetközi jelentőségű fürdővárosokat tömörítő négyes számú klaszter után, bár attól azért érzékelhetően elmarad az átlagos értéke. Az egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj a második, az egy szoba átlagára a harmadik legnagyobb ebben a klaszterben. Előbbiben csak a négyes klaszter kiemelt desztinációi teljesítenek jobban. Az átlagos tartózkodási idő ugyanakkor alacsony, átlag alatti, amely a városi turizmus sajátossága. Szintén utóbbi hozadéka talán az egy muzeális intézményre jutó látogatók átlagos száma, amely a klaszterek közül itt a legmagasabb.

3.6. KLASZTER – EGÉSZSÉGTURISZTIKAI ÉS RURÁLIS DESZTINÁCIÓK, A MAGÁN SZÁLLÁSHELYEK DOMINÁNCIÁJÁVAL (FIZETŐVENDÉGLÁTÁS, FALUSI SZÁLLÁSADÁS)

Tértípust tekintve igen vegyes klaszterképet láthatunk, az egészségturisztikai és rurális desztinációk dominanciájával. Ebben a csoportban a legmagasabb a klasztertagok száma (18 db), az egyes desztinációk átlagos települési létszáma is magas. A klasztert az egyéb szállásadás férőhelyeinek magasabb részaránya jellemzi (országosan a második legnagyobb), de átlagon felüli a szállodai férőhelyek aránya is, míg a panzió, üdülőház, kemping és közösségi szálláshelyek aránya átlagos, vagy kicsivel átlag alatti. A klaszterezéshez használt mutatók közül egyikben sem kiugróan alacsony, vagy kiugróan magasak a változó értékei, így elmondható, hogy a mutatók átlagos vagy átlagoshoz közeli értéke volt esetükben a klaszterképző tényező.

3.7. KLASZTER - EGÉSZSÉGTURISZTIKAI ÉS HEGYVIDÉKI DESZTINÁCIÓK, MAGAS KEMPINGKAPACITÁSSAL, ERŐS SZEZONALITÁSSAL

A klaszterbe városi, kisebb, inkább regionális hatókörű egészségturisztikai központok kerültek, illetve hegyvidéki desztinációk, aktív és ökoturisztikai kínálattal. A klaszter jellemzője a magas szezonális és a magas, egy egységre jutó férőhelyszám, csakúgy, mint a kempingben eltöltött vendégéjszakák magas aránya. Ehhez természetesen magas, jóval átlag feletti kemping férőhely kínálat is társul, amely mutató a kapott klaszterek közül itt a legmagasabb. Szintén átlag feletti és jelentős klaszter tényező volt a külföldi vendégéjszakák aránya, valamint az egy szoba átlag ára, amely ismerve a szállásstruktúrát (átlag alatti szálloda, panzió és üdülőház férőhely arány) meglepő lehet. Az átlagos tartózkodási idő magas, átlag feletti, amely mind az itt megjelenő turisztikai termékek, mind pedig az itt leírt szállásstruktúrára jellemző. Az egy muzeális intézményre jutó látogatók száma átlag alatti, ami szintén összeegyeztethető a fő turisztikai termékekkel.

3.8. KLASZTER – VÁROSI TURIZMUS ÉS HEGYVIDÉKI DESZTINÁCIÓK, MAGAS PANZIÓ- ÉS KÖZÖSSÉGI SZÁLLÁSHELYEKSEL, VALAMINT A FALUSI/MAGÁN VENDÉGÉJSZAKÁKKAL

A mindösszesen négy klasztertagot számláló klaszter városi, közép városi desztináció központokat és egy hegyvidéki desztinációt foglal magába. Ezzel magyarázható, hogy magas a falusi vendégéjszakák aránya, így a városi központok egyfajta összefogó, húzó szerepet töltenek be. Ez és a közösségi szállásférőhelyek arányának átlag feletti nagysága fő klaszter jellemzőnek számított a csoportképzés során. A panzió férőhelyek aránya szintén átlag feletti, míg a kemping férőhely kínálat szinte hiányzik a palettáról. Átlag alatti a férőhely-kapacitás kihasználtság és az egy szoba átlagára, míg az egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj bevétel itt a legalacsonyabb átlagosan a klaszterek között. A külföldi vendégéjszakák aránya a teljes csoportra jellemző átlag mintegy felét éri el. Látva a szállásstruktúrát nem meglepő viszont, hogy magas az egy egységre jutó férőhelyek száma, amely mutató szintén fontos klaszter jellemző ezen csoport esetében. Átlag feletti az egy muzeális intézményre jutó látogatók száma is.

4. A KLASZTEREK TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI JELLEGZETESSÉGEI

A fenti klaszterek a tagok településföldrajzi sajátosságainak feltárását célzó vizsgálati dimenziók 75%-ban szignifikáns különbséget mutattak egymástól. Elsősorban az elérhetőség tekintetében tapasztaltuk, hogy bár TDM szinten található szélsőséges esetek, pl. azok mintegy 12%-án az autópálya csatlakozási pont elérhetőségi ideje több mint egy óra, és mindössze 10%-uk esik a főváros

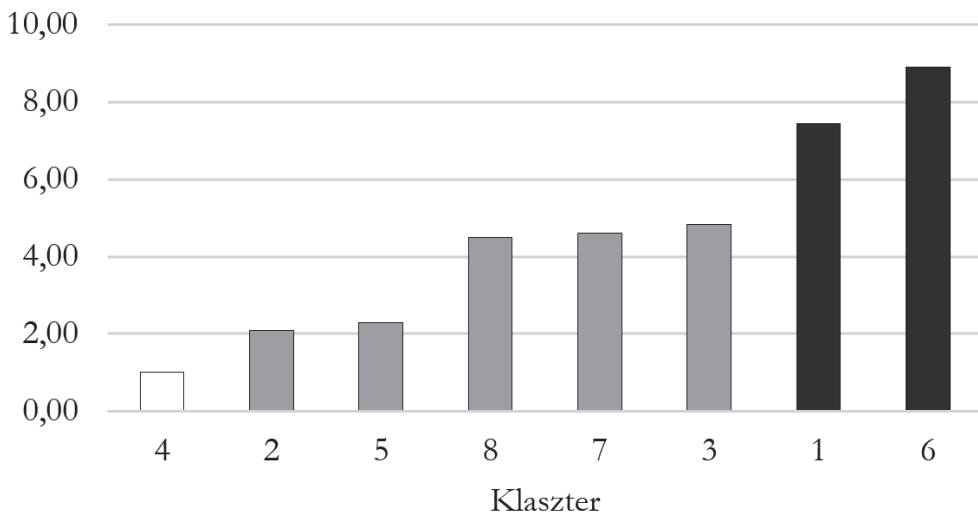
egy óras sugarú körébe, klaszterek szintjén szignifikáns különbségek csupán a vasút elérhetőségében mutatkoztak. Továbbá klaszter szinten nem adódott szignifikáns különbség az állandó népességszám szórásában sem. Ugyanakkor a vizsgált dimenziók meghatározó többségében nagyon jelentős különbségek voltak tapasztalhatók a klaszterek szintjén is.

4.1. A KLASZTEREK TELEPÜLÉSSZERKEZETI ÉS URBANIZÁLTSÁGI SAJÁTOSÁGAI

A legmagasabb „eta” értékkel (0,648) a városi települések részaránya rendelkezett, amelyet nagyon szorosan (0,58) követett az urbanizációs index. A településszerkezet és urbanizáltság mutatócsoport harmadik változója (TDM-ek átlagos településszáma) szintén magas „eta” értéket mutatott (0,546), vagyis ezen mutatócsoport minden eleme esetében határozott különbségek tapasztalhatók a klaszterek között.

Utóbbi indikátor tekintetében a klaszterek három nagyobb csoportba tömörülnek, amelyek esetében a menedzsment több tekintetben is sajátos kihívásokkal néz szembe (3. ábra).

3. ábra: TDM-ek átlagos településszáma a klaszteren belül (2016)
Figure 3. Average settlement number of TDMs within the clusters



Forrás: saját felmérés alapján

Jellegzetes csoportot képvisel a négyes klaszter, amely a „nemzetközi jelentőségű fürdővárosok, kiemelkedő vendégéjszaka számmal és szállodakapacitással” nevet kapta, egyúttal kizárólag egy települést tartalmazó TDM szervezetekből áll. A klaszter önálló létét már nagyon jellegzetes turisztikai

mintázata és szerepe is magyarázta, amelyet annak településföldrajzi háttere is megerősít. E körben a TDM működése alapfunkcióit tekintve a település határain belülre koncentrálódik, a döntéshozatal és a stakeholderekkel való kapcsolattartás fókuszja – kivéve a több települést érintő projekteket, kooperációkat – a település maga. A fürdőhely és fürdővárosi jelleg általánosságban is alacsonyabb településszámú TDM-ek létrehozásához kapcsolódik. Jól mutatja ezt, hogy az átmeneti településszámú kategóriák elején a regionális fürdővárosok és egyes Balaton-parti TDM-ek foglalnak helyet. Az okok összefüggésben állnak ezen turisztikai termék jellegzetességeivel, annak vízhez kötöttségével, illetve azzal, hogy mivel a fürdőző számos esetben a kapcsolódó szolgáltatásokat is a fürdő/vízpart közelében kívánja igénybe venni, azok megszervezése ritkán lép túl a település közigazgatási határain. Az együttműködést ugyanakkor ez esetben – különösen, ha a fürdőturizmus adott eleme nem annyira domináns – indokolhatja a kínálat szélesítése, heterogénebb jellegének kialakítása, amely viszont szélesebb körű települési együttműködést feltételezhet, különösen akkor, ha az egyes alkotó települések népességszámuk, gazdasági potenciáljuk okán kiterjedt turisztikai termékportfólió kialakítására önmagukban lényegesen korlátozottabb lehetőségekkel rendelkeznek. Az átmeneti kategória felső végén is karakteres típusú klaszterek foglalnak helyet, ezeket az egészségturisztikai és hegyvidéki desztinációk dominálják, amelyek között a fentiekén túl, a magasabb településszámúban szerepet játszhat a hegyvidékek elaprózottabb településstruktúrája.

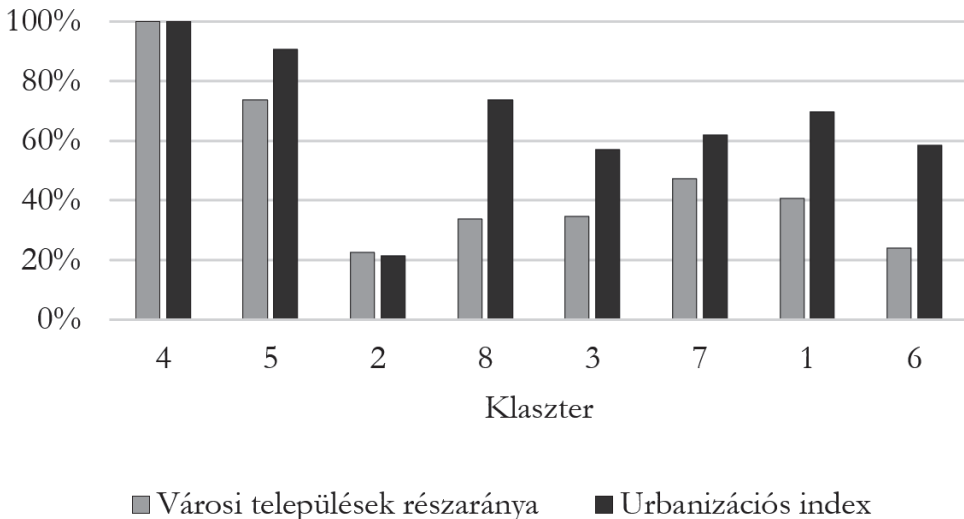
A másik végletet az egyes és a hatos klaszter képében olyan típusok alkotják, amelyekben a TDM-szervezeteket alkotó települések száma kifejezetten magas, az átlag megközelíti a kilencet. Ezen településszerkezeti háttér elsősorban a rurális jellegű desztinációkra jellemző, amely egyebek mellett összefüggésbe hozható turisztikai termékük jellegzetességeivel is. A rurális terek turisztikai értékei térben kiterjedtebbek, például egy túraútvonal, vagy egyéb természeti érték eleve több települést érinthet, annak megszervezése szélesebb körű együttműködést igényelhet. Mindezekén túl ezen desztinációra egyébként is jellemzőbb a kevésbé intenzív térhasználat, a vendégéjszakák és látogatószám nagyobb területen való organizációja, amely a szervezett együttműködés kereteit térben is kiszélesíti. Ugyanakkor kevésbé koncentrált térszégmensekben, egy erős turisztikai potenciál elérése is indokoltá teheti a szélesebb bázisra helyezett együttműködést, mivel adott esetben nincs egy vagy néhány olyan koncentráltan elhelyezkedő termék- vagy szolgáltatás, amely önmagában is nagy tömegeket vonzana. Mindez azonban nem zárja ki, hogy a klaszterek ezen típusában nagyvárosok is megjelenjenek, ahogy erre gyakorlati példákat is találunk (pl. Miskolc, Nyíregyháza), többek között akkor, ha a nagyvárosi központot olyan turisztikailag hasznosított természeti értékekben rendkívül gazdag gyűrű veszi körbe, amely a város kínálatával komplex termékportfólióvá fejleszthető.

A településszerkezet másik fontos eleme a TDM-ek urbanizáltsági foka, amelyet egyfelől a városi települések részarányán, másfelől az urbanizációs indexen keresztül közelítünk meg (4. ábra).

Urbanizáltság tekintetében a kép jelentősen eltér a településszám által kirajzolt mintától. Általánosságban elmondható, hogy a klaszterek jelentős része (62,5%) több mint 60%-os urbanizáltsági index átlagot mutatott. Közel azonos arányú rurális és urbánus népességgel mindössze két klaszter rendelkezett, alacsonyabb 21%-os indexet pedig csak a Balaton-parti desztinációk alacsonyabb kereskedelmi szálláshelyekkel, magas fizetővendéglátással (magánszállásadással) klasztere mutatott. Azaz a hazai TDM szervezetek kialakított csoportjaira ebben az értelemben a ruralitás kevésbé jellemző, ha pedig jelen van, akkor az adott klaszter mögött sem jellemzően a falusi, hanem a vízparti, korábban jelzett számos sajátosságot felvonultató turizmus típus áll. TDM szinten némiképp árnyaltabb a kép, de jelentős ellentmondás nem adódik, a kizárólag községek által alkotott TDM-ek – összesen 20 darab ilyen szervezet volt a vizsgálat idején Magyarországon – 43,8%-a a fenti kettes klaszterbe sorolódott.

4. ábra: Az egyes klaszterek TDM szervezeteiben a városi települések átlagos részaránya és az urbanizációs indexek átlaga (2016)

Figure 4. Average share of urban settlements and the average of urbanization indexes in the TDM organizations of the clusters



Forrás: saját felmérés alapján

A képet tovább árnyalja, hogy 18,8%-uk a másik, hármas jelű, szintén jelentős részben a Balatonhoz köthető klaszterbe, 12,5%-uk pedig valamelyik hegyvidéki típusba tartozott, amely pedig a hegyvidékek településszerkezetével áll

összefüggésben. A másik végletet 23, 100%-os urbanizációs indexű TDM szervezet adja, amelyek közel 70%-a négyes és hármas, azaz a fürdővárosokat is magukba foglaló klaszterekbe került. Általánosságban is elmondható, hogy a TDM szervezetek többsége (70,4%-a) esetében a városi népesség részaránya meghaladja az 50%-ot. Összességében megállapítható, hogy olyan klaszter nem keletkezett, amelyet elsősorban a falusi turizmus profilja dominálna, ahol a vidéki települések részaránya magasabb – klaszter szinten – a közös pont, jelen esetben a Balaton és az arra épülő vízparti turizmus egyes elemei.

A városi települések részaránya tekintetében árnyaltabb a kép, mindössze két olyan klaszter keletkezett, amelyben ez a mutató 50% fölött alakult, ezek is a már említett fürdővárosokat tartalmazók és TDM szinten is igaz, hogy mindössze a TDM-ek 30,9%-a rendelkezik darabszámban több várossal, mint községgel, amely helyzet többek között az érdekegyeztetés, koordináció kapcsán bír jelentőséggel. Ez is mutatja, hogy a klaszterek jellemzője általában egy népesebb, lényegesen koncentráltabb térhasználattal rendelkező központ és amennyiben nem kizárólag városok alkotják a területet a hozzájuk kapcsolódó községek együttműködése, amelyek súlya azonban ebben a tekintetben jelentősen eltérhet. Ez a kérdéskör a klaszterek vonatkozásában elvezet a népesség és annak eloszlása kérdésköréhez.

4.1. A KLASZTEREK A NÉPESSÉGSZÁM, NÉPSÚRÚSÉG ÉS SÚLYPONTJAI DIMENZIÓJÁBAN

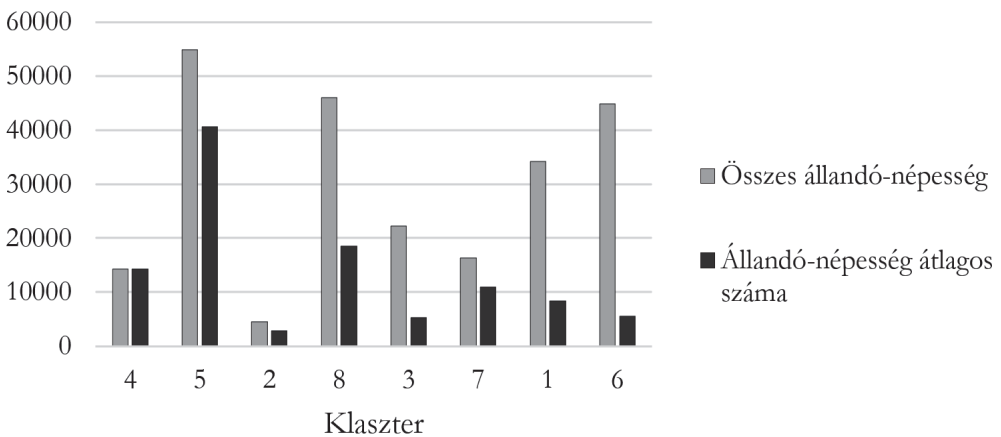
A népességszám és népsűrűség dimenziójának indikátorai az állandó népesség szórása kivételével szignifikáns különbségeket mutattak az egyes klaszterek relációjában. A legmagasabb eta értékkel ebben a körben az állandó népességek átlaga rendelkezett (0,568), megelőzve több az urbanizáltsághoz kapcsolódó indikátor értékét is. A népsűrűség 0,510-es, az összes állandó népességek átlaga 0,436-es, a legnagyobb állandó népességszám/összes népességszám mutató átlaga pedig 0,462-es eta értéket mutatott. A legnagyobb átlagos népességszámú és összes népességszámú TDM-eket tömörítő klaszterek a két (nyolcas és ötös) városi turizmushoz kapcsolódó típusba tartoznak, amelyek közül az ötödik klaszter az átlagos népességszám tekintetében több mint kétszeresen meghaladja az ebben a tekintetben a sorban következő nyolcas számú klasztert. Őket a negyedik (nemzetközi jelentőségű fürdővárosok) követik. Az összes többi klaszter 10 ezer fő, vagy az alatti átlagos település népességszámmal rendelkezik, azaz a nagyvárosok jellemzően nem szóródnak szét a klaszterek között, azok jól szegmentálódnak (5. ábra).

Az össznépesség tekintetében inkább kevésbé népes TDM szervezeteket tömörítő klasztereket találunk. Ebben a tekintetben három markáns típus különíthető el. A nagyobb népességszámú, kevés település által alkotott (ilyen az ötös) klaszterek köre, amelyekben jellemzően egy-egy város képezi a TDM-et, a több, de alacsonyabb népességszámú településből felépülő magasabb

össznépességszámú TDM-eket tömörítő klaszterek és a kevés, kisebb népességszámú település által alkotott típusok. A második esetre jó példa a hatos klaszter, amely részben annak településszerkezetével magyarázható (aprófalvas térségek), és vagy a háttérben található turisztikai termékek kevésbé koncentrált jellegével (főleg az Alföldön).

5. ábra: A klaszterek az őket alkotó TDM-ek településeinek átlagos népességszáma és a TDM-ek össznépességszámának átlaga alapján

Figure 5. Clusters by the average population number of their settlements and that of the TDMs



Forrás: saját felmérés alapján

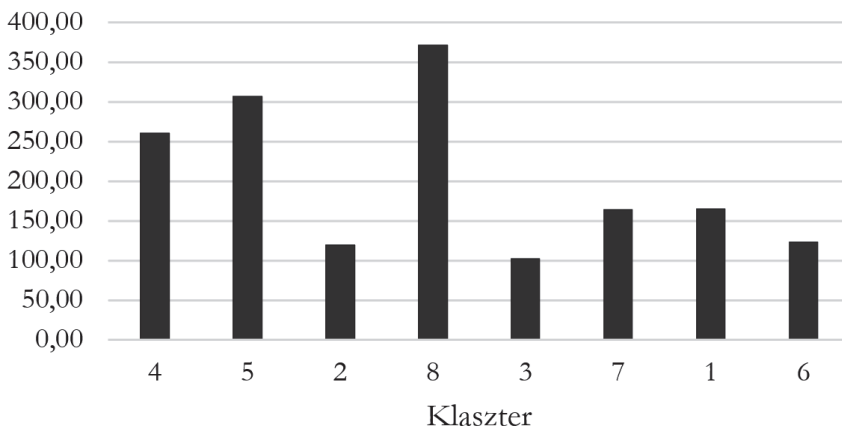
A kérdéshez szorosan kapcsolódik két további elem, egyfelől a központ népességsúlya, másfelől a térhasználat intenzitása, amely mindkét tekintetben a turisztikai termékfejlesztés fontos eleme lehet. A kiemelkedően magas népességszámú központtal rendelkező területeken előfordulhat, hogy a központi település tényleg központi szerepet tölt be, integrálja környezetét, ugyanígy a magasabb népsűrűség elősegítheti a gazdasági tevékenységek magasabb fokú helyi koncentrációját, illetve változatosabb jellegét, amely összefüggésben a népességszámmal egy erősebb szolgáltatási bázist, alapot nyújthat a települések számára. Az előbbi mutatószám tekintetében jellemző, hogy egy település népességszámában markánsan kitűnik a TDM-en belül, több mint 50%-ot képviselve az egészben. Klaszter szinten ez abban jelenik meg, hogy a legkisebb mutatószámmal rendelkező hatos klaszterben is a legnagyobb település átlagosan a TDM-ek népességének 60%-át koncentrálna. TDM szinten árnyaltabbá kép, de itt is alig több mint a szervezetek 20%-ban kisebb a legnagyobb település népességszáma, mint a többi együttvéve. Általánosságban tehát jellemző, hogy népességszáma tekintetében a TDM-eken belül van egy domináns település.

A népsűrűség esetében az eloszlás rendkívül változatos, azokban élen járnak és jól elkülöníthető csoportot alkotnak a fürdővárosok és egyéb városi desztinációk, míg a skála másik végén egyfelől a Balaton-parti, valamint a rurális és hegyvidéki desztinációk foglalnak helyet (6. ábra).

A népességszám önmagában egy fontos eleme a településszerkezet megismerésének, a turizmus ágazat jellegzetességei miatt ugyanakkor a súly megközelítése a vendégéjszakák alapján is szükséges (a népességszám és a vendégéjszaka szám közötti korreláció mindössze 0,045), ezáltal árnyalva és ágazat-specifikussá téve a képet.

A vendégéjszaka szám jelentőségéből adódóan változóként összértékében a klaszter képzésben is részt vett, amely mentén a korábbiakban jelzettek szerint az egyes TDM szervezetek markáns csoportokba rendeződtek. Ugyanakkor a legnagyobb vendégéjszakát hozó település TDM-eken belüli átlagos súlya, nem bizonyult szignifikáns differenciáló faktornak. Ezt megerősíti, hogy a mutató relatív szórása mindössze 9%, azaz a TDM struktúrára általánosságban elmondható, hogy azok vendégéjszaka számait jellemzően és jelentős mértékben általában 80% fölötti részarányban egyetlen település realizálja. Klaszter szinten a legkisebb átlagos súllyal az egyes számú „Rurális terek kis- és középvárosi centrummal” nevű klaszter TDM szervezeteinek központi települései rendelkeztek, amely annak jellegéből kifolyólag logikus. Ugyanez igaz TDM szinten is, ahol mindössze a TDM-ek 10%-ban rendelkezett a központ 50% alatti súllyal. A TDM-ek több mint kétharmadára ugyanakkor 90% fölötti mutató volt jellemző.

6. ábra: A klaszterek TDM szervezeteinek átlagos népsűrűsége (fő/km²) (2016)
Figure 6. The average population density of TDM organizations in clusters (people/km²)

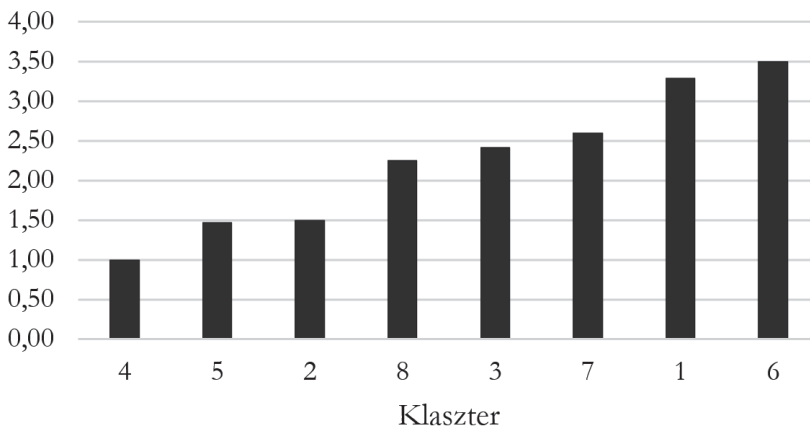


Forrás: saját felmérés alapján

4. A VIZSGÁLT TÉRSÉGEK ELÉRHETŐSÉGE

Az autópálya csatlakozási pontok, a vasút és különösen Budapest elérhetősége a TDM-ek fejlesztése szempontjából fontos indikátorok, amelyek a belföldi turizmus dimenziójában kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Ugyanakkor a kialakított klaszterek szintjén ebben a dimenzióban csak a vasúti csomópontok elérhetősége bizonyult szignifikáns differenciáló faktornak. Az autópálya csomópontok távolsága 29,5 km-es átlaggal alacsony 29%-os relatív szórászt mutatott, ugyanígy Budapest elérhetősége is, amely jóval nagyobb 169,47 km-es átlaggal, ugyanakkor lényegesen kisebb relatív szórással (11%) jellemezhető mutató. Az értékek rámutatnak, hogy klaszter szinten az egyes csoportok autópályával relatíve jól feltártak, Budapesttől azonban átlagos elérhetőségük alacsonyabb (ebben közrejátszik, hogy a TDM szervezetek többsége Budapest 50 km-es körén kívül található, illetve, hogy a klaszterek néhány kivételtől eltekintve (pl. Balaton-part) TDM szinten az egész országra kiterjedő szórt térszerkezeti eloszlást mutatnak. Budapest elérhetőségét tekintve TDM szinten is mindössze hat szervezet (alig több mint azok 7%-a) esik a főváros 50 km sugarú elérési körébe. Szignifikáns különbségek adódtak azonban a vasúti csomópont elérhetőségében, amely tekintetben az értékek fél és 10 km között szóródtak. A legrosszabb helyzetben, ebben a tekintetben a nyolcas, jelentős részben hegyvidéki desztinációkat tartalmazó klaszter szerepelt.

7. ábra: Tájegységek átlagos száma a klaszterek TDM szervezeteiben
 Figure 7. Average number of landscape units in TDM clusters



Forrás: saját felmérés alapján

5. TÁJEGYSÉGEK HETEROGENITÁSA

Míg az elérhetőség esetében alig mutatkoztak szignifikáns különbségek a tájak heterogenitása jelentős differenciáló faktornak bizonyult ($\eta^2=0,562$), így előkelő helyen végzett a választott indikátorok sorában (7. ábra).

Az érintett tájak legalacsonyabb számával a fürdővárosok által dominált klaszterek rendelkeztek, míg a másik végletet az „Egészségturisztikai és rurális desztinációk, a magán szálláshelyek dominanciájával (fizetővendéglátás, falusi szállásadás)” nevű hatos számú klaszter képviselte, nem sokkal megelőzve a „Rurális terek kis- és középvárosi centrumokkal” típust. Ezekben a klaszterekben tehát a stratégia, termék és szolgáltatásfejlesztés fontos eleme lehet a tájak változatosságából fakadó potenciál kihasználása, mozgósítása. A klaszterképzés alapját képező TDM-ek tekintetében azok mintegy 65,4%-a csupán egy, vagy két tájegységet érintett, ugyanakkor 8,1%-uk esetében ez a szám meghaladta az 5-öt. A legmagasabb (hét) érintett tájegység számmal rendelkező TDM-nek a Mátrai, és a Tatai bizonyultak.

ÖSSZEGZÉS

A turizmus kompakt térbeli egységeinek, a turisztikai desztinációknak a megjelenése a területi versenyképesség és kohézió egyik faktoraként is értelmezhető. Ennek háttérében eltérő keresleti és kínálati struktúrák állnak, amelynek feltárására a klaszteranalízis alkalmasnak bizonyult, ugyanakkor a klaszterek elnevezésére segítségül hívott tájkarakterek megfelelő háttérkeretet biztosítottak a tipizálás folyamatában.

A klaszterezésben használt mutatók közül több esetben *erős klaszterképzőnek bizonyult a szállásstruktúra*, ezen belül a szállodai-, és üzleti célú, egyéb szálláshelyek, de a kemping kapacitás klaszterképző ereje is jelentős volt. Emellett természetesen meghatározó a vendégéjszaka szám nagyságrendje, amely révén kiemelkednek és különülnek el egy klaszterbe a jelentősebb fürdővárosok. A hatásmagyság tekintetében a legerősebb faktornak az összes vendégéjszaka szám bizonyult, ezt követte a kemping, majd a szállodai, valamint a kereskedelmi vendégéjszakák aránya. Szintén jelentős faktorként jelent meg az egyes desztinációk férőhelykapacitás-kihasználtsága.

A jellemzően nagyszámú klasztertagságokat hordozó *hegy- és dombvidéki tájtípust* reprezentáló klasztereket az egyéb (magán) szálláshelyek arányának mértéke különítette el egymástól két klaszterbe, míg szállásstruktúrájuk egyébként nagy hasonlóságot mutatott.

Eredményeink közül kiemelendő a *Balaton-régió megosztottságának igazolása*, a klaszterezés eredményeként három klaszterre „esett szét” a térség, amelyeket eltérő szállásstruktúrával, vendégéjszaka-szám eloszlással tudunk jellemezni.

A *fürdővárosok* egy markáns csoportja egy klasztert alkot (nemzetközi jelentőségű fürdővárosok), ugyanakkor több klaszterben is találunk regionális jelentőségű fürdőváros jellegű desztinációkat, attól függően, hogy mennyiben „hasonultak” az egyéb desztinációk tényező átlagaihoz (egyéb magán szálláshelyek, kemping stb.)

A desztináció kutatás egyik további iránya lehet a kapott eredmények összevetése a termékprofillal. Jelen tanulmányban már látható volt az elmozdulás ezen irányba, kikerülhetetlen volt az egészségturisztikai centrumok megnevezése és beazonosítása.

A választott további indikátorok esetében megállapítást nyert, hogy a turisztikai jellemzők mentén szegmentált klaszterek *településállományi háttérük tekintetében is jellegzetes mintázatot mutatnak*. A legerősebb differenciáló faktoroknak a városi települések részaránya, az urbanizációs index és az átlagos népességszám bizonyultak. Szintén magasabb (0,5 feletti) eta értékkel rendelkezett a tájegységek TDM-en belüli száma, a TDM-ek átlagos településszáma, az elérhetőség esetében a vasúti csatlakozási pont közelsége, illetve a népsűrűség.

A jelen vizsgálat elméleti hasznának tekintjük a turisztikai desztinációk osztályozása kapcsán az *újszerű vizsgálati módszert*, amely arányokat is figyelembe véve teszi lehetővé az egyes térségek összehasonlítását és elemzését, míg gyakorlati haszna az egyes desztinációk piacra vitele során érhető tetten, a „hasonló a hasonlót” elv alapján.

IRODALOM

- AUBERT A. – BARCZA A. – GONDA T. – HORVÁTH Z. – PÁLFI A.** (2017): Paradigmaváltás(ok) a magyarországi turisztikai desztinációk fejlesztésében és menedzselésében. *Turizmus Bulletin* 17(1-2) pp. 15-25.
- AUBERT A. – CSAPÓ J. – PIRKHOFFER E. – PUCKÓ L. – SZABÓ G.** (2009): A method for complex spatial delimitation of tourism destinations in South Transdanubia. *Hungarian Geographical Bulletin* 59(3) pp. 271-287.
- AUBERT A. – JÓNÁS-BERKI M. – MARTON G.** (2013): Tourism index as an indicator of the intensity of tourism. *Acta Geographica Slovenica* 53(2) pp. 342-363.
- AUBERT A. – JÓNÁS-BERKI M. – MARTON G. – PÁLFI A.** (2015): Region specific characters of tourism in East-Central Europe. *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 59(1) pp. 21-33.
- BIEGER TH.** (2005): *Management von Destinationen – Lehr- und Handbücher zu Tourismus, Verkehr und Freizeit*. 6. Auflage. Oldenbourg Verlag. München-Wien.
- BUHALIS D.** (2000): Marketing the Competitive Destinations of the Future. *Tourism Management* 21(1) pp. 97-116.

- DÖVÉNYI Z.** (2010): Magyarország kistájainak katasztere. Második átdolgozott és kibővített kiadás. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest.
- GYENIZSE P. – LOVÁSZ GY. – TÓTH J.** (2011): A magyar településrendszer. Geographia Pannonica Nova 10. PTE TTK FI, Pécs.
- JÓNÁS-BERKI M. – CSAPÓ J. – PÁLFI A. – AUBERT A.** (2015): A Market and Spatial Perspective of Health Tourism Destinations: The Hungarian Experience. *International Journal of Tourism Research* 17(6) pp. 602-612.
- KELLER P.** (2011): Neue weltwirtschaftliche Entwicklungen und Folgen für das Destinationsmarketing traditioneller Tourismusländer. In: Bieger, T. - Laesser, C. - Beritelli, P. (eds.): *Wettbewerb im alpinen Tourismus – Herausforderungen und Innovationen*. Schweitzer Jahrbuch für Tourismus Erich Schmidt Verlag, Berlin, pp. 1-14.
- LENGYEL I.** (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LENGYEL M.** (2008): TDM működési kézikönyv. Heller Farkas Főiskola. Budapest.
- NEMES-NAGY J.** (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PÁLFI A.** (2017): A menedzsment szervezettel rendelkező turisztikai desztinációk jellemzői Magyarországon. PhD-értekezés, PTE, Pécs.
- PECHLANER H. – FISCHER E. – HAMMANN E.-M.** (2009): Innovationen in Standorten – Perspektiven für den Tourismus. In: Pechlaner, H. – Fischer, E. (Hrsg.): *Strategische Produktentwicklung im Standortmanagement. Wettbewerbsvorteile für den Tourismus*. Erich Schmidt Verlag, Berlin. pp. 9–30.
- PECHLANER H. – HERTREI M. – SICHLER S. – VOLGGER M.** (2012): From destination management towards governance of regional innovation systems – the case of South Tyrol, Italy. *Tourism Review* 67(2) pp. 22 – 33.
- STEINECKE A.** (2013): *Destinations management*. UTB, Stuttgart.
- SZABÓ P. – TÓTH B. I.** (2016): Új fogalmak térnyerése a hazai területi kutatásokban és területpolitikában. In: Lengyel I. – Nagy B. (szerk.): *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása*. JATE Press, Szeged. pp. 125-142.
- SZIVA I.** (2012): Versenyző együttműködés és a turisztikai desztinációk versenyképessége. „Hol volt, hol nem volt?” *Vezetéstudomány* 43(5) pp. 52-60.
- TÓTH G.** (2005): A magyarországi idegenforgalmi régiókról. *Területi Statisztika* 45(2) pp. 147-162.
- TŐZSÉR A.** (2012): Új turisztikai versenyképességi modell összefüggései. In: Hanusz Á. (szerk.): *A turizmus területi dimenziói*. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatikai Kar, Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza. pp. 213-223.

ZEHREER A. – PECHLANER H. – HÖLZL B. (2005): The Development of a Destination Management System (DMS) in South Tyrol. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research* 16(2), 147-161.

INTERNETES FORRÁSOK

KSH (2017): Turizmus, vendéglátás. http://www.ksh.hu/turizmus_vendeglatas (Utolsó letöltés: 2018. március 10.)

MTÜ (2016): Turizmus Magyarországon – Helyzetelemzés. https://mtu.gov.hu/documents/prod/Helyzetelemzes_2016_1708.pdf (Utolsó letöltés: 2018. március 8.)

NGM (2017): TDM szervezetek listája. (<http://ngmszakmaiteruletek.kormany.hu/download/5/7f/41000/Regisztr%C3%A1lt%20TDM%20szervezetek%20list%C3%A1ja0302.pdf>, Utolsó letöltés: 2018. május 25.)

NTS (2005): Nemzeti turizmusfejlesztési stratégia 2005-2013. Magyar Turisztikai Hivatal, Budapest. <http://neta.itthon.hu/szakmai-oldalak/strategiai-dokumentumok/nemzeti-100112> (Utolsó letöltés: 2018. január 21.)

Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.2-16-2017-00017 azonosítójú "Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek" című projekt keretében jött létre.